

וְנִתַּנִּי שְׁלוֹם בְּאָרֶץ

הנביא מיכה המורשתי מנבא על השלום: "לא יִשָּׂאוּ גֹי אֶל גֹּי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה, וַיָּשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ וַאֲיִן מִחֲרִיד כִּי פִי ה'... דְּבַר" (מיכה ד, ד). "והיכן דבר? שואל רש"י. בתשובתו מפנה אותנו רש"י לפרשתנו: "וְנִתַּנִּי שְׁלוֹם בְּאָרֶץ" (ויקרא כו, ה). זאת הפעם הראשונה במקרא, בו מוצאים אנו את בשורת השלום, שלום במובנו הפוליטי, שלום בין מדינות. זאת שיאה של הברכה הא-להית: "וַיֵּשֶׁם לָךְ שְׁלוֹם" (במדבר ו, כו).

למשמעות הפוליטית קודמת במקרא המשמעות האישית. בשאלת השלום, אנו מבטאים את העניין שיש לנו באחר, כבפגישת משה ויתרו (שמות יח, ז): "וַיִּשְׁאַלוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם". בברכת 'שלום' אנו מבטאים שאסור לאדם להיבנות מדריסת האחר. בברכת ה'שלום' בו אנו מקבלים איש את רעהו, מעין קיצור של "שְׁלוֹם לְכֶם אֶל תִּירְאוּ" (בראשית מג, כג), אנו מתחייבים ומבטיחים לא לעשות זאת. ב'שלום' של הפרידה, "לָךְ שְׁלוֹם" (שמות ד, יח), אנו מאחלים לאחר שיישמר גם מאלימות האחרים ומטרגדיות הטבע.

הוועדה השמימית

על מקומו של השלום בין הערכים התייחס רבי סימון, אחד מגדולי בעלי האגדה הארץ-ישראליים, באלגוריה יפהפייה המתבססת על הפסוקים בתהלים (פה, יא-יב): "חֶסֶד וְאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ - - צֶדֶק וְשָׁלוֹם נִשְׁקוּ, אֱמֶת מֵאֲרֶץ תִּצְמַח - - וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקֶף". ר' סימון קורא פסוק זה כפרוטוקול של ישיבת התייעצות שהייתה להקב"ה על עתידו האפשרי של האדם ועל כדאיות בריאתו. היועצים אינם אלא ערכי המוסר היסודיים שהוזכרו לעיל: "בשעה שבה הקב"ה לבראות את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות, מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא, הה"ד "חֶסֶד וְאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ - - צֶדֶק וְשָׁלוֹם נִשְׁקוּ". חסד אומר יברא, שהוא גומל חסדים ואמת אומר אל יברא, שכולו שקרים. צדק אומר יברא, שהוא עושה צדקות, שלום אומר אל יברא, דכוליה קטטה".

ההתייעצות הסתיימה אכן ב'תיקו'. כדמוקרט נאמן לא עבר הקב"ה על החלטות הוועדה, אולם זימן דיון נוסף אחרי שפיטר את אחד מהיועצים: "מה עשה הקב"ה? נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד (דניאל ח, יב) "וְתִשְׁלַךְ אֱמֶת אֶרְצָה". התיקו נשבר. בשני קולות כנגד אחד, הוחלט לברוא את האדם. ברם כבודו של האמת, שהוא חותמו של הקב"ה, נפגע אנושות. המלאכים שהיו עדים לדיון מחו: "אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ריבון

העולמים מה אתה מבזה תכסיס שלך, תעלה אמת מן הארץ הדא הוא דכתיב "אֶמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמַח". האמת תחזור אלינו באחרית הימים.

אלגוריה זאת הייתה בסיס לדרשות ולפירושים שונים במשך הדורות. על פי רוב התייחסו החכמים, כל אחד כדרכו, לעימות שבין אמת לשלום, שני בעלי הברית, לכאורה. כך מסר לנו רבי יוסף דב סולובייצ'יק את פירוש אביו, ר' משה, במאמרו 'מה דודך מדוד' (דברי הגות והערכה, 86). כל אדם מאמין שהאמת אצלו. כפרצופיהם כך גם דעותיהם, שונים זה מזה. שוני זה נובע מהאינדיבידואליות האנושית, שהיא אחת מהעובדות הבסיסיות והברוכות ביותר של האנושות. זאת עובדה מופלאה אך מכשילה, שהרי כאשר אנו מוכרחים לפעול או לחיות יחד, לעיתים חייבים אנו לוותר על האמת שלנו. אנו חייבים להסכים לפשרות. או אז מתעוררת האמת המרגישה עצמה מחוללת וצועקת: "אל יברא [האדם] שכולו שקרים". בלשונו של הרב סולובייצ'יק "האמת נכנעת לשלום שתבע הסתגלות הדדית. נמצא האמת המוחלטת נפגמה". העמידה על האמת מסוכנת, כאן מהותה של טענת השלום: "אל יברא דכוליה קטטה". אם יעמוד האדם על האמת שלו, התוצאה תהיה קטטה ומלחמה.

יותר ממאה שנים לפני הרב סולובייצ'יק, התייחס לאלגוריה של ר' סימון אחד מגדולי החסידות, רבי שמחה בונם מפרשיסחא, מורו של הרבי מקוצק. ב'קול מבשר', אנתולוגיה של תורותיו שמסרו תלמידיו (ח"א, פרשת בראשית), נשתמרו שלוש ואריאציות שונות על נושא זה. בבסיס כולן עומדת השאלה למה אם השלום והאמת גם יחד התנגדו לבריאת האדם, דווקא האמת גורשה: "שמעתי מרבינו הקדוש מו"ה זצוקללה"ה זי"ע, דהקשה, דאמאי השליך האמת ארצה ולא השלום, הלא השלום ג"כ אמר אל יברא". תשובותיו של הרבי הן עצובות וציניות, והן מבכות את גורלה של האמת.

אֶמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמַח

דרשתו של הרב סולובייצ'יק ושאלתו של הרבי ר' בונם, בנויות על הסתירה שבין האמת לשלום. לכאורה שניהם שייכים לאותה "מפלגה" האומרת 'אל יברא'. מפרשים אלה ראו יפה שהעימות בין האמת והשלום נובע מהעובדה שהם לא יכולים לשבת יחדיו. אולם קיים עימות נוסף, אליו אני רוצה להתייחס, העימות שבין צדק לשלום. לפעמים הם סותרים זה את זה. השלום הקלאסי היה השלום הרומאי, שלפי מוֹמֶסֶן ההיסטוריון הנודע, הופרע רק על ידי אנשי יהודה. זהו שלום של בית קברות פוליטי של עמים משועבדים, שלום המבוסס על השתלטות וכניעה. פעמים רבות סיסמת הצדק משרתת את השקר. הדוגל בסיסמה 'שלום צודק' איננו מבקש שלום כלל, אלא כניעה לצדק הסובייקטיבי שבמחשבתו, על חשבון האחר. שלום אמת פירושו וויתור על הצדק, גם של האחר וגם שלי.

'שלוש' פירושו שאסור לי להיבנות על ידי דריסת האחר. אך ללא ספק צדקו המלאכים בטענתם שאסור לו להיבנות גם מדריסת האמת. לאמת זקוקים אנו כמרכיב של כל יתר הערכים. בלי האמת החסד אינו חסד אלא רמאות, והשלוש אינו שלום. כך אמר ר' שמחה בונם באחת מתשובותיו לקושייתו: "שאמת בלא שלום אין יכול להיות" העולם לא יוכל להתקיים, "אבל שלום בלא אמת, שלום של שקר, יכול להיות. וממילא כשהשליך אמת ארצה יכול להיות שלום ג"כ, כיון שאינו שלום של אמת", אלא אשליית שלום, כ"שלוש הרומא".

בואריאציה שנייה טוען ר' שמחה בונם "דאחר שהשליך האמת ארצה לא היה השלוש יכול לקטרג. דאם השקר מתגבר אז בעלי מחלוקת נראים כאוהבים ואין קטטה בעולם". השלוש מלא צביעות. אכן, על אחי יוסף מסופר (בראשית לו, ד) "וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרֵי לְשָׁלֹם". ועל כך אמר רש"י על פי המדרש: "שלא דברו [עם יוסף] אחת בפה ואחת בלב". העולם אינו מתנהג כך. אשליית השלוש מבוססת על שפה בינלאומית המסתירה את האמת, על פרוטוקול דיפלומטי של שקר ושל העמדת פנים. המדינאים יודעים שדבריהם דברי שקר, וגם יודעים שאחרים יודעים זאת, והם משתתפים ברצון ובשקיקה במשחק זה.

בואריאציה שלישית עונה רבי שמחה בונם על השאלה תוך שהוא מכניס משתתף נוסף, את השקר בכבודו ובעצמו: "שהשקר בא מאותה הטענה שאמר האמת [על האדם] שכולו שקר, [ופנה אל האמת] למה תקרא עצמך אמת, הלא זולת הבורא ית' הכל שקר, ואתה ככל הברואים מאתו יתברך לא תגדיל עצמך עלינו... ולזאת כמוך כמוני יוכלו [בני אדם] להבראות". לדעתי, מתארת נוסחה זאת יפה את מהות הפוסט-מודרניזם שבדורנו הטוען שהשלוש יהיה אפשרי רק אם נוותר על היומרה שבידינו האמת. יתירה מכך, עלינו לוותר על האשליה שיש בכלל אמת. אין מציאות אלא פרספקטיבות, אין טקסט אלא פרשנויות, אין פסיכולוגיה אלא נרטיבים, אין זיכרון היסטורי אלא קונסטרוקציות מלאכותיות. שוב נתקיימה הנבואה הטרגית: "וַתִּשְׁלַךְ אֶמֶת אֶרֶץ". הפועל מתוך ה'כאן' וה'עכשיו', האינטרסים של ההווה, הפך עתה יונה וכבש, ובעלי האמת והאידיאליזם נתפסים כזאבים טורפים מסוכנים. מכל הערכים, בעולם ה"פוסט-" רק לדמוקרטיה יש זכות לשרוד. אמנם כן, עלינו להודות יש סכנה באידיאליסטים. אבל הדמוקרטיה נבנתה על ידי אידיאליסטים כאלה. או בניסוח אחר, אפשר לפתור את כל בעיות ההטרדה המינית והאונס אם נסרס את אוכלוסיית העולם. גם את העתיד והפוריות נאבד אז. על אף הסכנות, האידיאליזם הוא הגורם הפורה היחידי בהיסטוריה האנושית. אך בעצם, למה לא להשתמש גם אנו בשקר, בשקר של ה'כאילו'? למה לא לחיות כאילו אין אמת? מפני שאנו חייבים להתגונן בפני הרוצחים שפוגעים בשלוש. וללא אמת לא אוכל לזהות סכנות. ללא אמת אין שלום-אמת.